

zulk een actie op heel ons leven zijn (bedoeld is „haar“) stempel drukken, dan moet ze uitgaan van dat punt in ons bewustzijn, waar ons leven nog ongedeeld bleef en nog in zijn eenheid ligt samengevat, niet in de verspreide stengels, maar in den wortel waarop alle stengels uitschieten. En dat punt nu kan niet anders liggen dan in de tegenstelling tusschen al het eindige in ons menschelek leven en het oneindige dat er achter ligt. Daar alleen is de gemeenschappelijke bron, van waaruit de verschillende stroomingen van ons menschelek leven opkomen en zich verdeelen. Persoonlijk ervaren we dan ook gedurig, hoe in het diepst van ons gemoed, op het punt waar dat gemoed zich voor den Eeuwigen ontsluit, alle stralen van ons leven als in één brandpunt samenvallen, en alleen daar die harmonie herwinnen, die ze in het leven zoo telkens en pijnlijk verliezen.”⁴⁾

En op blz. 39 van hetzelfde werk lezen wij: „gelijk heel de schepping culmineert in den mensch, kan ook de verheerlijking haar voleinding eerst vinden in den mensch, die naar Gods beeld geschapen is; niet omdat de mensch, die zoekt, maar omdat God zelf de eenig wezenlijke religieuze expressie door het semen religieus, alleen in het hart des menschen inschiep. God zelf maakt den mensch religieus door den sensus divinitatis, die Hij spelen laat op de snaren van zijn hart.”⁵⁾

Hier wordt dus inderdaad de reformatische schriftuurlijke gedachtenlijn in de conceptie der geschapen menschen-natuur radicaal doorgevoerd.⁶⁾

En wanneer in de grond-conceptie of wetsidee van de jonge Calvinistische wijsbegeerte het centrum, de diepere eenheid van 's menschen bestaan in het hart als religieuzen wortel wordt gezocht en in aansluiting aan de Schrift geleerd wordt, dat uit dit hart „de uitgangen des levens“ zijn, dan doet de „Wijsbegeerte der Wetsidee“ dus niet anders dan Kuypers schriftuurlijke religieuze grond-conceptie van de menscheleke natuur overnemen.

En met dit punt hangen de andere essentiële punten zoowel in de grond-conceptie van de Wijsbegeerte der Wetsidee als in die, welke Kuyper van het Calvinisme als levens- en wereldbeschouwing gaf, onlosmakelijk samen.

Kuyper ziet het uitgangspunt van het Calvinisme in de belijdenis der Goddelijke schepperssovereiniteit. Niet anders doet Wijsbegeerte der Wetsidee, waar zij haar oorsprongsidee in die belijdenis zoekt en deze laatste in scherpe anti-these stelt tot de opvattingen, welke ter zake zijn ontworpen door de immanentie-philosophie, d.w.z. iedere wijsbegeerte, welke wortel en oorsprong der schepping in de „rede“ (al of niet met een hoofdletter) meent te vinden.

En dan verder: Uit de religieuze grondeconceptie van de Sovereiniteit Gods over al het geschapene, trok reeds Kuyper een consequentie van grondleggende kosmologische betekenis: Heel de schepping is aan Gods wet onderworpen en deze wet, welke in religieuzen zin een volstreekte eenheid vormt, openbaart zich in de tijdelijke verscheidenheid van onzen kosmos in een veelheid van wetssferen of kringen van ordinantiën, die onderling niet tot elkander zijn te herleiden, juist omdat zij een transcendentie, een den tijd te boven gaande wortel-eenheid bezitten.

Hier ligt de eerste grondslag van dat zoo rijke leerstuk der sovereigniteit in eigen kring, welks betekenis men zeer ten onrechte tot het enge gebied der staatkunde heeft beperkt.

De Wijsbegeerte der Wetsidee heeft dit leerstuk in zijn grondbetekenis uitgewerkt in de zgn. theorie der wetskringen en men moet er zich weder over verwonderen, dat men van sommige zijde ieder verband tusschen deze theorie en Kuypers grond-conceptie blijft loochenen.

Maar wij zullen dan Kuyper zelf laten spreken en weder in dat geschrift, waarin hij de grond-conceptie van het Calvinisme het meest praegnant heeft samengevat.

Op blz. 61/2 van de Stone-lezingen over „Het Calvinisme“ lezen wij het volgende: „Wat nu is voor den Calvinist het geloof in die ordinantiën Gods? Niets anders dan de onwrikbaar in het hart gefundeerde overtuiging, dat alle leven eerst door God uitgedacht en eerst daarna door God verwezenlijkt is, en dat deswege in alle

leven een van God voor dat leven bestelde wet ligt. Geen leven buiten u in de natuur, of in dat leven ordeningen, die men thans natuurwetten noemt, een woord, dat we aannemen, mits er niet wetten van de natuur, maar wetten voor de natuur onder verstaan worden. Evenzoo ordeningen des hemels voor het firmament daar boven, en ordeningen der aarde beneden, waardoor die aarde staan blijft, omdat, gelijk de Psalmist zegt, die ordeningen Gods knechten zijn.

Alzoo dus ook ordeningen voor mijn lichaam, voor het bloed, dat door mijn aderen stroomt en voor de ademhaling der longen. En zoo voortgaande ordeningen Gods voor mijn denken in de logica, ordeningen Gods in mijn verbeeldingsleven op aesthetisch terrein, en zoo ook ordeningen, ordinantiën Gods voor alle menschelek leven op zedelijk gebied enz. enz.”

Men vergelijkte voorts het in Kuypers beroemde rede ter inwijding van de Vrije Universiteit geleide verband tusschen deze ordeningen en de sovereigniteit in eigen kring: Op blz. 11 dezer rede heet het: „Zoo is er een gebied der natuur, waarin de Soverein op stof door kracht werkt naar vaste wet. Maar zoo ook een gebied des persoonlijken, des huislijken, des wetenschappelijken, des maatschappelijken en kerkelijken levens, die aan een eigen levenswet gehoorzamen en alle staan onder eigen overhoogheid“.

En dan de volgende passage uit „Het Calvinisme“ (blz. 144): „Hegels poging om de kunst uit de ideeën en gedachten te verklaren, ging tegen het wezen zelf der kunst in. Ons intellectueel, ons ethisch, ons religieus⁷⁾ en ons aesthetisch leven beschikken elk over een eigen sfeer. Deze sferen nu loopen evenwijdig en mogen daarom niet de ééne uit de andere worden afgeleid. Het is één zelfde beweging, één zelfde drang, één zelfde tinteling in den mystieken wortel van ons aanzijn, die in deze vierderlei vertakking openbaring naar buiten zoekt... Vraagt men nu echter, hoe er op elk dezer vier terreinen eenheid van conceptie kan ontstaan, dan blijkt telkens weer, dat die eenheid in het eindige alleen op dat ééne punt te vinden is, waar ons leven uit de bron van het Oneindige opwelt. Geen eenheid in uw denken dan door een wel aaneengesloten wijsgeerig systeem, en geen systeem van wijsbegeerte dien naam waard, dat niet tot de uitgangen in het Oneindige opklimt.

Zoo ook geen eenheid in uw zedelijk bestaan dan door het gebonden zijn van uw innerlijk bestaan aan de zedelijke wereldorde, en geen zedelijke wereldorde denkbaar dan onder den indruk van een Oneindige macht, die de orde in deze zedelijke wereld besteld heeft. En zoo nu ook is er geen eenheid in uw kunstopenbaring bestaanbaar dan onder de kunstbezieling van een Eeuwige Schoon, dat uit de bron van het Oneindige ons toevloeft en tot het Oneindige opklimt.” (Ik spatieerde).

Ziet, zulke passages uit Kuypers werk moeten als hamerslagen neerkomen op een wijsbegeerte, die krachtens haar uitgangspunt steeds weer trachtte de „veelvuldige Wijsheid Gods“, welke in de „sovereiniteit in eigen kring“ haar eerste kosmologische uitdrukking vindt, te verarmen, en een nivellerend denk-schema te construeeren, waarin alle andere levenssferen tot één enkele, door het eigenmachtige denken tot wortelen oorsprong verheven, wetskring werden herleid.

Maar als dringende réveilklanken mogen zij ook werken op hen, die in Kuypers geestelijke nalatenschap de allesbeheerschende grondgedachten niet meer ten volle toonen te verstaan en de Wijsbegeerte der Wetsidee in haar grondconceptie als „een afbuiging van Kuypers lijn“ pogen voor te stellen.

Wat toch heeft deze wijsbegeerte met Kuypers conceptie van de sovereigniteit in eigen kring gedaan? Zij heeft haar (in strengen samenhang met die van de Goddelijke sovereigniteit, die van den religieuzen wortel der menscheleke natuur en die van de radicale anti-these in de wetenschap) uitgewerkt in tweërlei, onderling weer onoverbrekelijk samenhangende theorie, t.w. die van de wetskringen en die van de individualiteits-structuren in den kosmos.

Bij Kuyper zelf worden de eerste nog niet zuiver onderscheiden van de laatste. Dit moge duidelijk blijken uit het door Ds Veenhof in dit nummer geplaatste artikel over Kuypers leer der sovereigniteit in eigen kring.

Het moet toch op het eerste gezicht duidelijk zijn, dat de „sfeer van het gezin“ of die van den staat niet op één lijn kan worden gesteld met een wetskring, zooals wij dien in den kring

van de ordinantiën voor het logisch denken, of voor de aesthetische verbeelding ontmoeten.

Immers de sfeer van het samenlevingsverband grijpt over al zulke „wetskringen“ heen: het gezin en de staat fungeeren in alle sferen van den kosmos, waarvoor de Sovereine God eigen ordinantiën besteld heeft. De „levenswet“ voor gezin of staat mag dus niet met een „wetskring“ op één lijn worden gesteld. Zij is veeleer een typische wet voor het leven der leden in alle wetssferen gelijkelijk. Deze levenswet wordt in de „Wijsbegeerte der Wetsidee“ „individualiteits-structuur“ genoemd, omdat zij inderdaad een structuurwet, een bouwplan is voor die typische vormen der menscheleke samenleving, en hun individueel karakter bepaalt.

Maar deze nadere uitwerking van het „leer-gen der sovereigniteit in eigen kring“ beteekent geen afbuiging, maar integendeel een doortrekken van en woekeren met Kuypers grondeconceptie. Want het is deze grondeconceptie, welke aan de Wijsbegeerte der Wetsidee haar grondestructuur ook in de uitwerking van dit leer dankt.

En een doortrekken en niet een afbuigen van Kuypers grondeconceptie beteekent ook de kennistheorie, welke de Wijsbegeerte der Wetsidee op deze grondslagen heeft ontworpen.

Ik merkte in den aanvang op, dat de „critisch-realistische“ stukken van Kuypers wetenschap-leer allermintst mogen worden beschouwd als de eigenlijke „Calvinistische“.

En dit kan, na lezing van al het voorafgaande, ook niet twijfelachtig zijn. Immers wij zagen, hoe Kuyper hier de Kantiaansche kenniscritiek slechts trachtte aan te passen aan zijn grondeconceptie van het Calvinisme, door de menscheleke logos als oorsprong der wetmatige relaties in den kosmos, door den Goddelijken Logos te vervangen.

Maar wie ziet niet, dat deze „critisch-realistische“ kenleer juist in flagranten strijd moest komen met Kuypers eigen conceptie inzake de Goddelijke sovereigniteit en de sovereigniteit in eigen kring. Terwijl in de laatste op de scherpste wijze wordt gewaarschuwd tegen de nivelleringspoging, alle sferen van tijdelijke ordinantiën tot een enkele harer te herleiden, wijl deze wetssferen haar ware eenheid niet in een der tijdelijke wetskringen, maar veeleer in het religieuze brandpunt der Goddelijke wet vinden, wordt hier — in de wetenschap-leer — alle wetmatige relatie toch weer tot een logische herleid! Inderdaad, feller tegenspraak is niet denkbaar en die tegenspraak wordt allermintst opgeheven, doordat de Goddelijke Logos in de plaats van de menscheleke wordt gesteld. Want dat deed ook de heidense wijsbegeerte reeds. Gelijk wij vroeger zagen, verhef Aristoteles den absoluten (d.i. geheel van den samenhang met de niet-logische zijden der werkelijkheid geabstraheerden) Logos op den troon Gods: God werd de „volkomen Rede“.

Maar de schriftuurlijke openbaring omtrent den Logos, door Wien alle dingen gemaakt zijn, heeft niets met deze rede-verabsolutering van doen. En Kuyper zelf is het, die in zijn zuivere grondeconceptie van het Calvinisme tegen het geaccommodeerde „critisch realisme“ van de wetenschap-leer moet worden in het veld gevoerd.

Zulks doende handelt men niet willekeurig met Kuypers geestelijke nalatenschap, maar men toont slechts Kuypers schriftuurlijke grondeconceptie juist te hebben verstaan.

Mag men dus van een „afbuiging van Kuypers lijn“ spreken, wanneer wij Kuypers grondlegging van de Calvinistische wijsbegeerte niet naar de aan zijn grondeconceptie vreemde en vijandige elementen beoordeelen? Maar immers, vlak omgekeerd, wordt juist op deze wijze den restaurator van het Calvinisme in de vorige eeuw het hoogste recht gedaan! Het is waarlijk geen gelukkig verschijnsel, wanneer men juist de humanistische en scholastische residuen uit Kuypers levenswerk naar voren brengt en meent, dat zij het richtsnoer voor den verderen bouw eener Calvinistische wijsbegeerte moeten leveren!

De inderdaad Calvinistische grondtrek in Kuypers kennisleer schuilt waarlijk niet in haar „critisch realisme“, maar veeleer in den machtigen greep, welke Kuyper deed, toen hij de centrale functie van de pistis, van de geloofsfunctie, in heel het menschelek kenproces in het licht stelde.

Ook deze leer komt niet tot haar recht, wanneer men verzuimt haar met Kuypers religieuze grondeconceptie in het nauwste verband te stellen. Wanneer men haar wijsgeerige betekenis laat opgaan in hetgeen Kuyper in afd. I Hfst. II § 11 van het tweede deel zijner Encyclopaedie over het geloof als formeele functie in het kenproces opmerkt, dan laat men juist het essentiële buiten beschouwing.

Dan komen wij niet verder dan tot de definitie welke Kuyper op blz. 75 van het aangehaalde werk (Dl II) geeft n.l.: „die functie van onze psyché, waardoor ze, zonder eenig discursief bewijs te voeren, rechtstreeks en onmiddellijk zekerheid erlangt“. En dan zal het ook niet moeilijk vallen, aan te toonen, dat volgens deze definitie de geloofsfunctie bij Kuyper vrijwel samenva-

met de in-
theorie he-

Maar K-
heele ver-
ongeeoor-
en de
theore-
brengt zij-
leer eerst
waar wij
is in ons
wet van
hoogere
stand kom-
eenheid in
ik tegenov-
van die se-
andere ik-
algemeen-
dat er op
maar teg-
staat, door
eindige W-
aandurfte,
steunpunt
construeer-
schelelijk
anders dan
en een nu-
overtreffer
verschij-
uit een o-
maar door
voor dat
om zodra
bewonder-
een eeuw-
tegenover
het geloof-
licht door
eeuwig W-
het geloof-
geschapen
verrijkt“.

7) Bizonde-
van het gelo-
stelt daar de
heeft geloofd
behoort? „An-
het „geloof“
komenheid;
dat evenals
en dan moet
dat de mens-
aardheid is,
gerechtigheid
ons van buit-
zien en begr-
is, dat van o-
zonder dat
omdat het ge-
mogelijk dat
niet norma-
het om in z-
anders en iel-
dig niet gel-
of in u woe-
rechtstreeks
plooiing relig-
als „DE HOE-
MENSCHEL-
Adam viel in
„Het geloof“
sloeg hij ove-
zichzelf en S-
het geloof al
heerlijke wet-
ven, maar al
mijn God bes-

Het elect-
optreden we-
zijn stijl bu-

En dan n-
Geest gedre-
om taalvirtu-
God die in
volk in ons
op te beuren
lig tot den d-
hem, zooals
met al de t-
leversarbeid,
heerschen v-
nen plaats
schriftelijke.

We willen
scherpen zo-
alsof taalnu-
digt van zij

4) Ik spatieer.

5) Ook in populaire geschriften van Kuyper vindt men deze opvatting van het „hart“ des menschen. Zoo b.v. in: „Honig uit den rotssteen“ II; Amsterdam, 1883, p. 35 v.: „God in Zijn Woord zegt: De poorte der kennis ligt niet in uw hoofd, maar in uw hart“. „Het hart, wel te verstaan niet als gevoelsorgaan, maar als de plek in u, waar God werkt en van waar uit Hij werkt op uw hoofd en op uw harsenen ook“.

En in: „Niet de Vrijheidsboom, maar het Kruis“; Amsterdam, 1889; p. 11: „Uit het hart zijn de uitgangen des levens; door het hoofd moet de opwelling van het hart tot bewustten vorm gebracht“. Vgl. ook p. 16 en 17.

6) Hier is, gezien de vroeger geciteerde passage over het religieuze als wortel en centrum van het bestaan, het woord „religieus“ blijkbaar verkeerd gebruikt. Bedoeld is klaarblijkelijk „godsdiensmatig of pistisch leven“. Vgl. a.w. bl. 68: „Dat in deze lezing van Religie, niet van Godsdiens gesproken werd, geschiedde opzettelijk. „Godsdiens“ is het dienen van God in culte en practijk. „Religie“ is het woord, dat onze vaders bezigden, om de bewuste verhouding tusschen God en het menschelek creatuur uit te drukken“.